

nie-pokoje

kuratorzy: Mikołaj Cichocki, Maria Anna Moskal, Bartosz Teodorczyk

Dokumentacja złożona do konkursu
na kuratorski projekt wystawy w Pawilonie Polskim
na 18. Międzynarodowej Wystawie Architektury
w Wenecji w 2023 r.

I. koncepcja wystawy exhibition's concept

Laboratorium Przyszłości

W oświadczeniu kuratorskim Lesley Lokko nazywa kontynent afrykański „Laboratorium Przyszłości”. Podkreśla, że to w Afryce *„łączą się i przenikają najważniejsze kwestie związane z równością, rasą, nadzieją i obawą”*, które znajdują swoje odzwierciedlenie w skali globalnej. Europa Środkowo-Wschodnia, choć geograficznie oddalona tysiące kilometrów od Afryki, dzieli z nią wiele wymienionych przez kuratorkę przyszłorocznego Biennale kwestii. Egalitaryzm, równość, sprawiedliwość społeczna - to zagadnienia, które od czasów transformacji lat 90. stanowią oś sporów politycznych i arenę nieustannych zmian. Kwestia dostępności mieszkań jest w Polsce jednym z najistotniejszych, a zarazem często pomijanych tematów w dyskusjach o przyszłości naszego kraju.

W myśl polskiej Konstytucji *„władze publiczne są zobowiązane do prowadzenia polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, (...), wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania”*¹. Praktyka ostatnich dekad pokazuje, że spełnienie konstytucyjnych założeń bywa trudne, a ich realizacji nie sprzyja wolnorynkowa, neoliberalna rzeczywistość ekonomiczna. Dziś głównym dostawcą mieszkań w Polsce są podmioty prywatne. W 2020 r. oddano do użytku 220,8 tys. mieszkań, z czego 65% wybudowali deweloperzy, a zaledwie 1,2% gminy i towarzystwa budownictwa społecznego². Brakuje taniej oferty mieszkaniowej dla grup o niższych dochodach, poniżej średniej krajowej. Dostęp do mieszkalnictwa posiadają Polacy, których zarobki umożliwiają uzyskanie i spłacanie kredytów bankowych zaciągniętych na potrzeby zakupu mieszkania lub opłacenie rynkowo usankcjonowanej opłaty za czynsz. Mieszkanie stało się więc dobrem nieosiągalnym dla milionów ludzi.

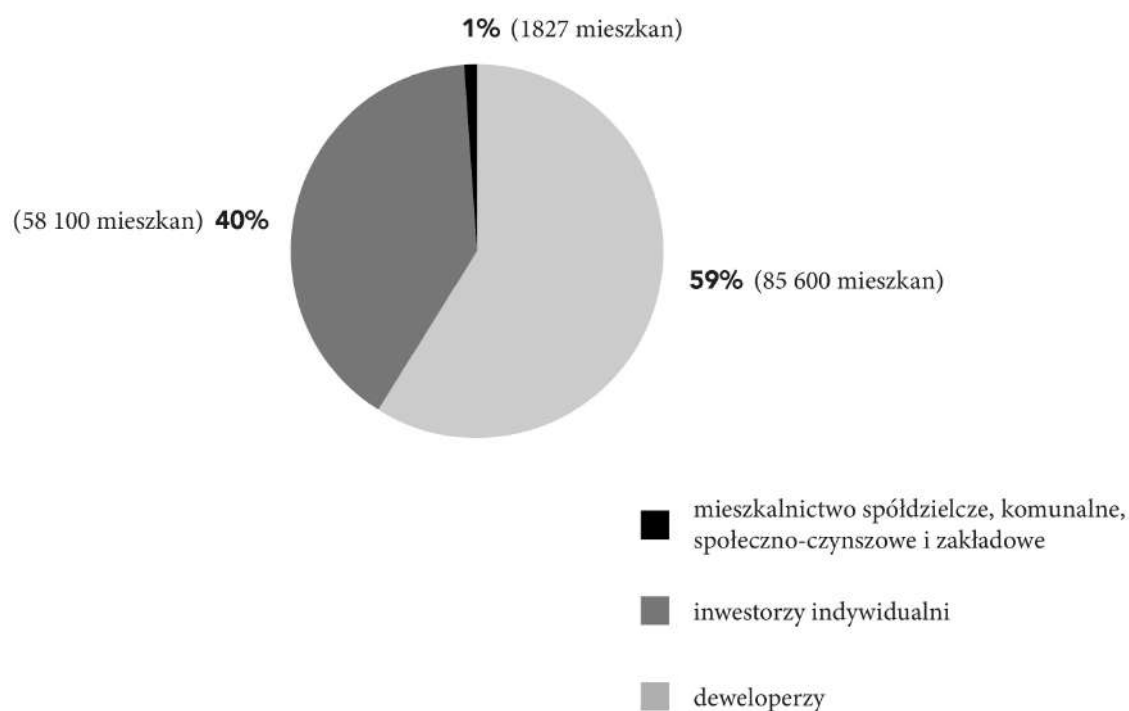
¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 75, ust. 1

² Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR. (2022). *Kwestia mieszkaniowa a kryzys uchodźczy. Wspólne wyzwania i rozwiązania dla równoważenia sektora mieszkalnictwa w Polsce*. Instytut Rozwoju Miast i Regionów.

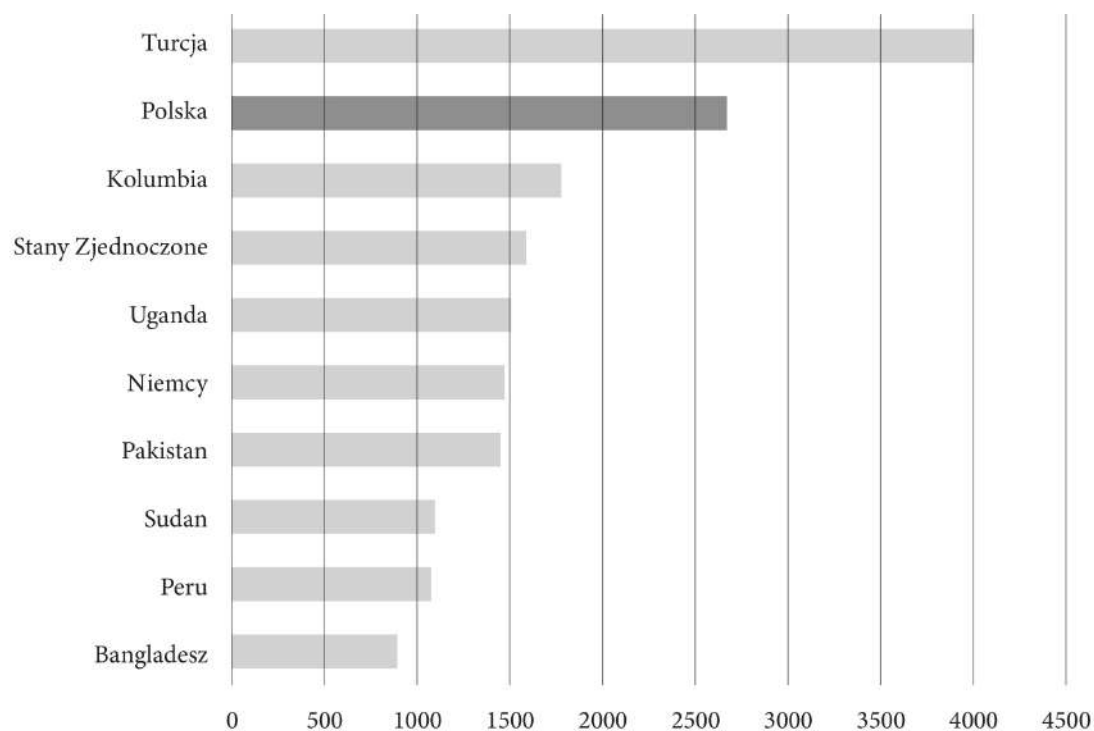
Kryzys mieszkaniowy to zagadnienie wymagające regulacji od wielu lat, jednak 2022 rok nadaje tej kwestii szczególne znaczenie. W wyniku rosyjskiej inwazji na Ukrainę miliony mieszkańców tego kraju zostały zmuszone do ucieczki ze swoich domów i szukania azylu w Polsce. W niewiele ponad kilka tygodni Polska stała się drugim na świecie krajem z największą liczbą uchodźców, a zarazem jedynym, który dzięki sprawnej akcji pomocowej nie wybudował ani jednego obozu tymczasowego. Proces recepcji uchodźców w Polsce od wybuchu wojny w Ukrainie nie doprowadził do kryzysu humanitarnego dzięki skuteczności działań w perspektywie krótkoterminowej, opartej w dużej mierze na zaangażowaniu w pomoc podmiotów prywatnych i organizacji pozarządowych.

Zaistniała sytuacja nie ma w naszym kraju precedensu w skali historycznej. Kwestia zasobu mieszkaniowego i jego dostępności od czasu wybuchu wojny w Ukrainie stała się absolutnym priorytetem i obnażyła słabości istniejącego dotychczas systemu. Dziś, jak nigdy wcześniej, zachodzi potrzeba znalezienia sposobu na sprawiedliwą i egalitarną reformę istniejących norm i przepisów, by mieszkanie stało się *„prawem, nie towarem”* nie tylko dla Polaków, ale również wszystkich, którzy znaleźli schronienie na terenie naszego kraju. W tym znaczeniu kryzys uchodźczy jest szansą i impulsem na wypracowanie rozwiązań, które będą rozwijały politykę mieszkaniową w korelacji z polityką migracyjną i stworzą godne warunki do wspólnego życia wszystkim mieszkańcom Polski. Podążając za myślą przewodnią Biennale, autorzy niniejszej propozycji wystawy chcą zadać pytanie, jak na bazie szlachetnej, lecz krótkotrwałej pomocy zbudować nowy, sprawiedliwy i trwały system, który zapewni stabilność w niepewnym i trudnym okresie, który rozpoczął 2022 rok.

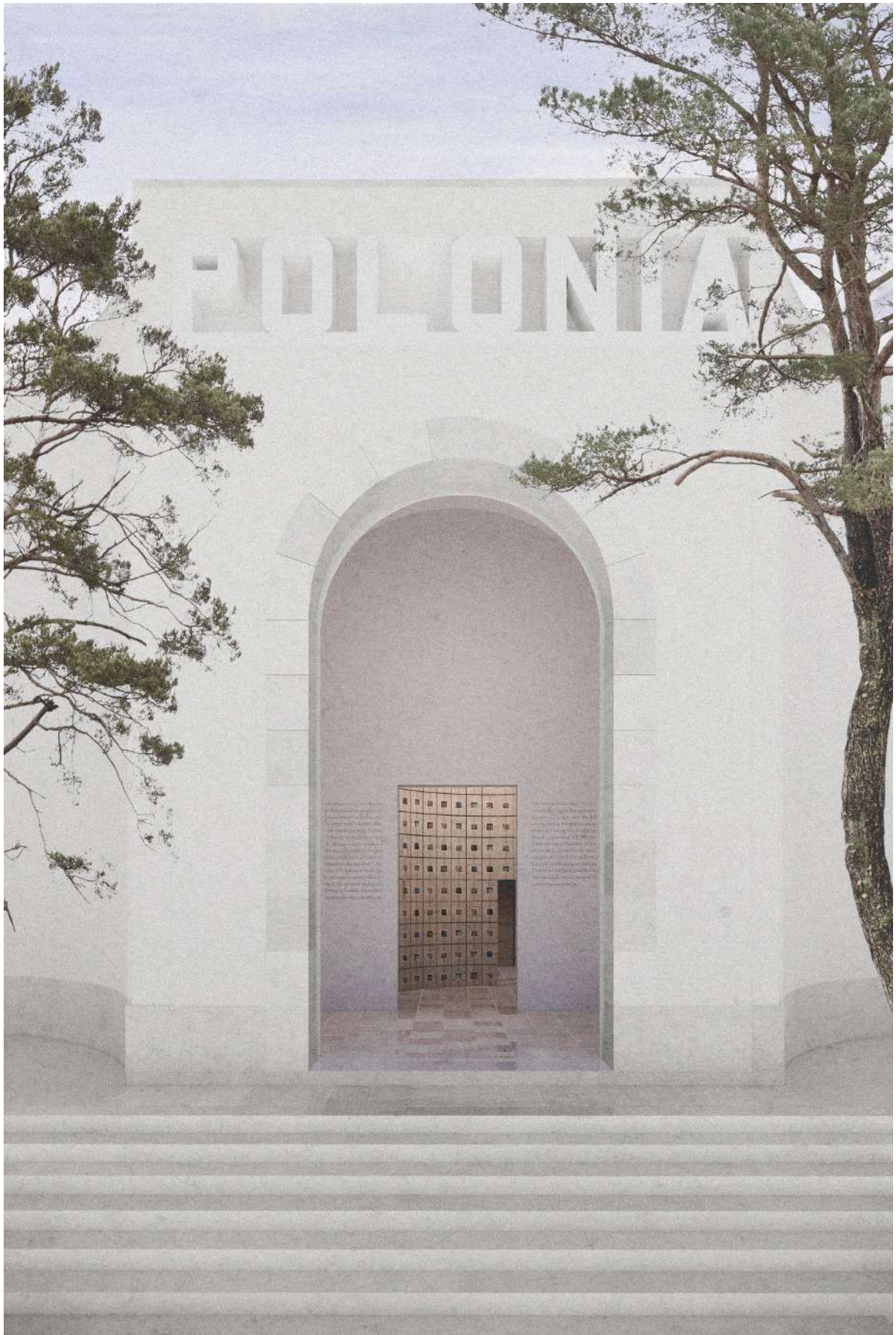

struktura inwestorów budownictwa mieszkaniowego w Polsce
w okresie styczeń–sierpień 2022

państwa z najwyższą liczbą przyjmowanych uchodźców i osób ubiegających
się o azyl według stanu na 12 kwietnia 2022 r.

II. scenariusz wystawy

materiał

Poczucie tymczasowości, niepewności, braku stabilizacji towarzyszy wielu ludziom próbującym znaleźć swoje miejsce do życia w realiach rynku mieszkaniowego w Polsce. Chęć posiadania własnego „Domu” zakorzeniona głęboko w polskiej kulturze spotyka się z bezlitosnymi realiami wolnego rynku, który wymusza zaciąganie kosztownych kredytów, płacenie wysokich czynszów i brak wystarczającej ochrony prawnej lokatorów. Wszystko to sprawia, że kwestia mieszkaniowa często jest przedmiotem krótkoterminowej umowy, która nie pozwala na planowanie i myślenie o przyszłości w szerszej perspektywie. Wynikająca z tego faktu niepewność i stała gotowość do zmiany miejsca zamieszkania, uniemożliwia przysłowiowe „zapuszczenie korzeni”, identyfikację z otoczeniem, stworzenie więzi z sąsiadami, dzielnicą, miastem. Projektowana wystawa ma na celu zwrócenie uwagi na problem niedostępności mieszkań i wynikające z niego konsekwencje w postaci tymczasowości, niepewności, wymuszonej zmienności życia dotykającej tysiące ludzi zamieszkujących terytorium Polski. Zwłaszcza w kontekście napływu milionów uchodźców z Ukrainy temat ten jest wyjątkowo ważny i aktualny z uwagi na jego ponadnarodowy, uniwersalny wydźwięk.

Punktem wyjścia do kreacji przestrzeni wewnątrz pawilonu jest forma kartonowego pudełka, którego znaczenie widz może odczytać na wielu płaszczyznach. Karton jest materiałem bardzo nietrwałym i podatnym na zniszczenia. Jego cechą charakterystyczną jest tymczasowość zastosowania i krótkotrwałość użycia. Jest przede wszystkim symbolem przeprowadzki, zmiany miejsca zamieszkania. Znajdujące się w kartonach przedmioty, często selekcjonowane względem ich użyteczności są zarazem odzwierciedleniem osobowości ich właściciela. To one nadają nowemu miejscu spersonalizowany, intymny charakter.

W obliczu wydarzeń ostatnich miesięcy, nie sposób pominąć skojarzenie kartonowego pudła ze zbiórką pomocową. Bezprecedensowy akt solidarności wielu Polaków i Europejczyków z mieszkańcami Ukrainy w trakcie pierwszych, dramatycznych tygodni rosyjskiej inwazji na ten kraj pozwolił na uniknięcie kryzysu humanitarnego i pozwolił wielu ludziom na godny start w nowej rzeczywistości. Spontaniczne (choć skoordynowane) działania różnych podmiotów działających na granicy pozwolił na zabezpieczenie podstawowych potrzeb milionom uchodźców uciekającym przed wojną ze swoich domów.

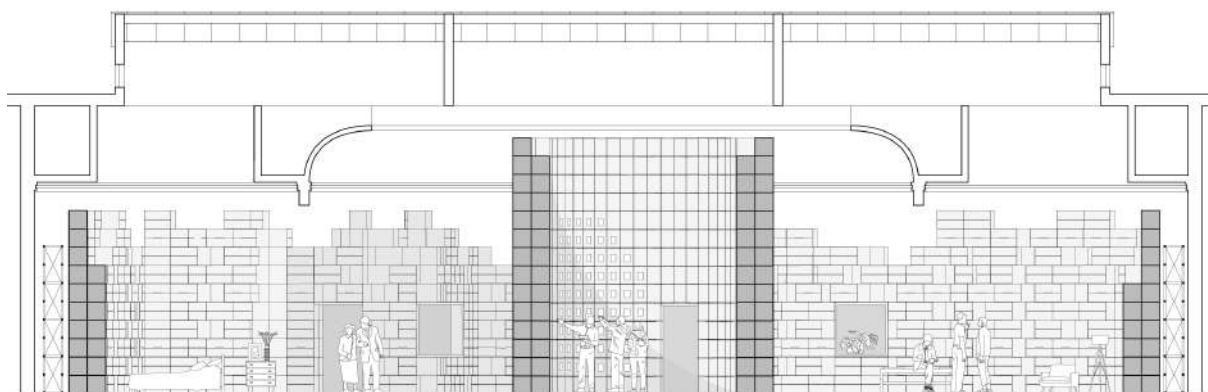
Proponowana wystawa stawia pytanie o to, czym zastąpić „tymczasowość”? Jakie rozwiązania mogą zmienić krótkoterminową pomoc w systemową zmianę sprawiedliwą nie tylko dla uchodźców wybierających Polskę jako kraj docelowy, ale również wszystkich dotkniętych kryzysem mieszkaniowym? Wybór kartonowego pudełka jako budulca wystawy służy autorom do podkreślenia skali zaangażowania obywateli Polski w pomoc humanitarną, mając jednak świadomość jej krótkotrwałego efektu. Wystawa zwraca uwagę na to, że kryzys uchodźczy w połączeniu z trwającym od wielu lat kryzysem mieszkaniowym wymaga kompleksowych rozwiązań z dziedziny zarówno polityki społecznej jak i architektury.

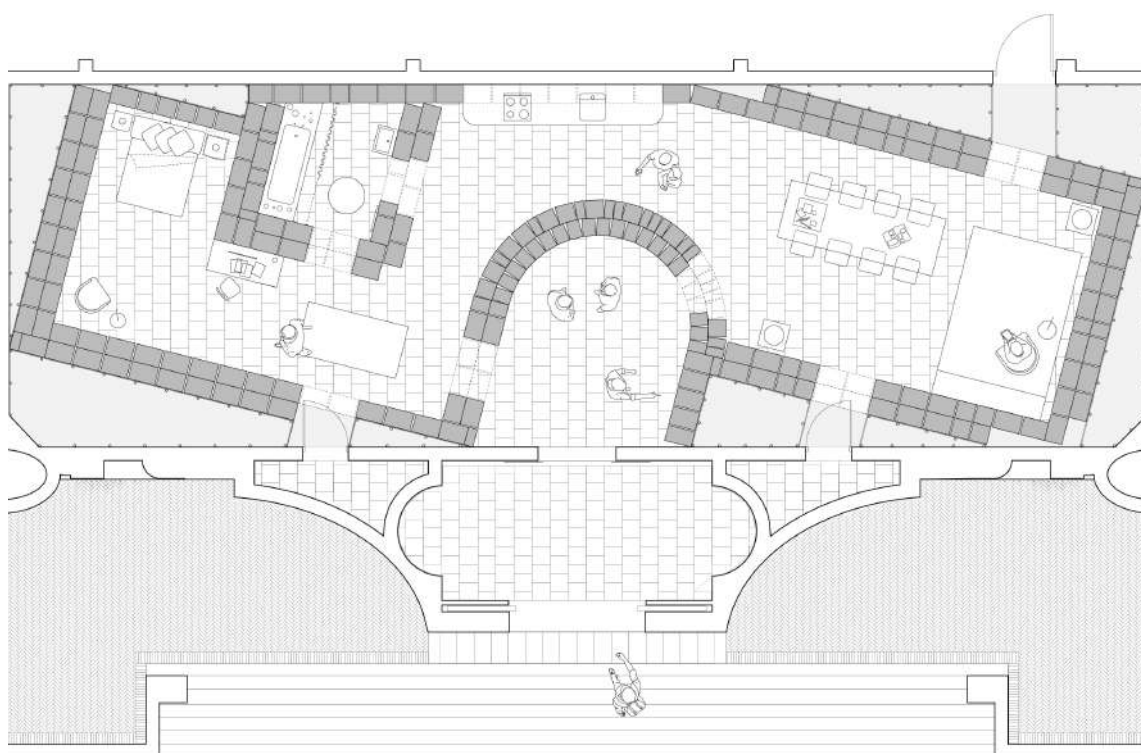
przestrzeń

Z kartonów zbudowane zostanie wnętrze mieszkania – przetworzona, autorska forma mieszkania dwupokojowego, którego kartonowe ściany wyznaczają kolejne pokoje, takie jak salon, łazienka i sypialnia. Aranżacja wystawy w ten sposób służy stworzeniu paradoksu polegającego na zastosowaniu nietrwałego budulca do stworzenia przestrzeni kojarzonej materialnie z trwałością i niezmiennością – najczęstszym materiałem budowlanym w polskim mieszkalnictwie wielorodzinnym są beton i ceramika.

W każdym z pomieszczeń umieszczone będą charakterystyczne meble ułatwiające identyfikację ich funkcji (np. stół w salonie czy łóżko w sypialni). Instalacja ma formę niekierunkową, a więc po wejściu do wnętrza pawilonu odwiedzający może w sposób dowolny wybrać drogę przemieszczania się po nim, samemu selekcjonując ilość informacji, które w danym momencie chce przyswoić. Istnieje jednak możliwość ograniczenia poruszania się w jednym kierunku, w przypadku konieczności kontrolowania ilości przechodzących przez wystawę osób.

przekrój podłużny

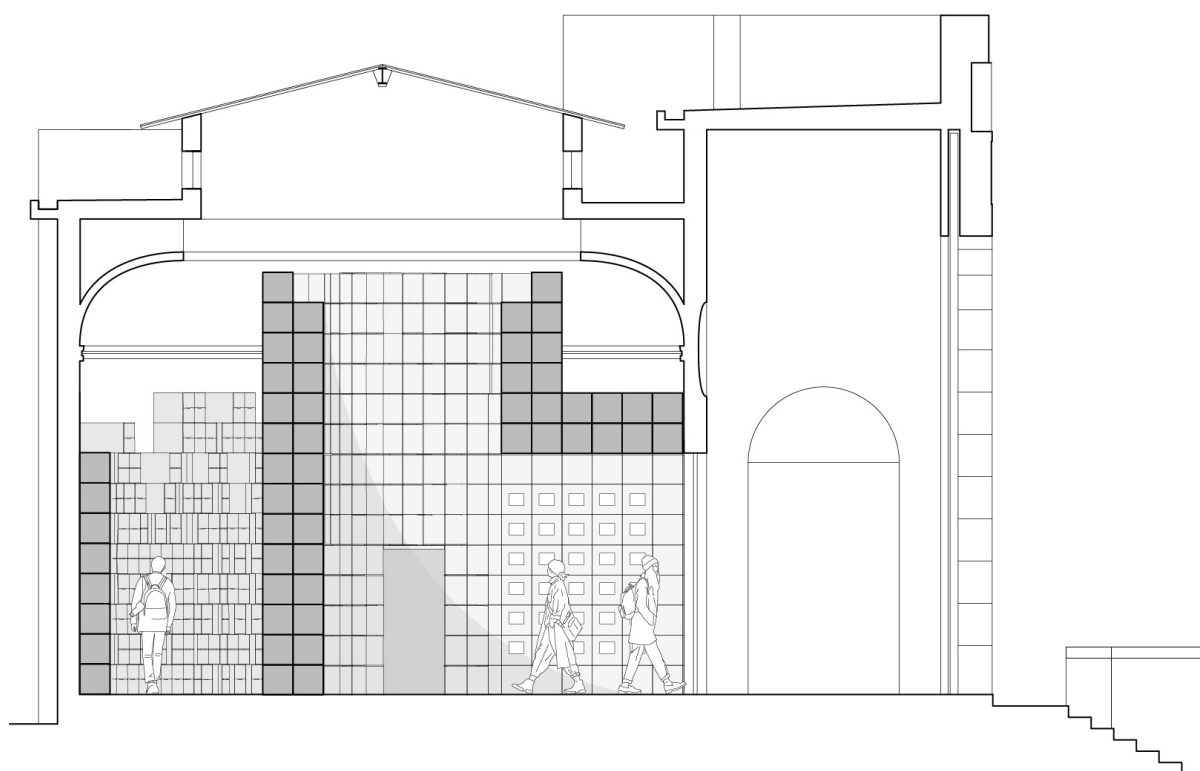
rzut

zwiedzanie pokoi

Półokrągły pokój stanowi centralny element kompozycji wystawy, który rozpoczyna i kończy zwiedzanie. Z tego miejsca odwiedzający zostaje skierowany w stronę salonu lub sypialni. Otwarty dach rotundy znajduje się bezpośrednio pod głównym świetlikiem, dzięki czemu może ona zostać oświetlona światłem dziennym. Rotunda jest również zwornikiem kompozycji przestrzennej wystawy i stanowi miejsce prezentacji teoretycznych informacji w postaci zdjęć i tekstów.

Opowieść rozpoczyna się od prezentacji informacji na temat zarówno kryzysu uchodźczego ostatnich kilku miesięcy, jaki i kryzysu mieszkaniowego w Polsce. Intencją autorów jest wprowadzenie widza w sposób ogólny w ich problematykę poprzez prezentację różnorodnych materiałów, takich jak zdjęcia ze zbiorów pomocowych, magazynów, centrów logistycznych. Przytoczone mogą zostać historie osób, które bezpośrednio uczestniczyły w działaniach charytatywnych. Na ścianach rotundy zaprezentowane zostaną zdjęcia zrobione na terenie całego kraju podczas trwania tych akcji.

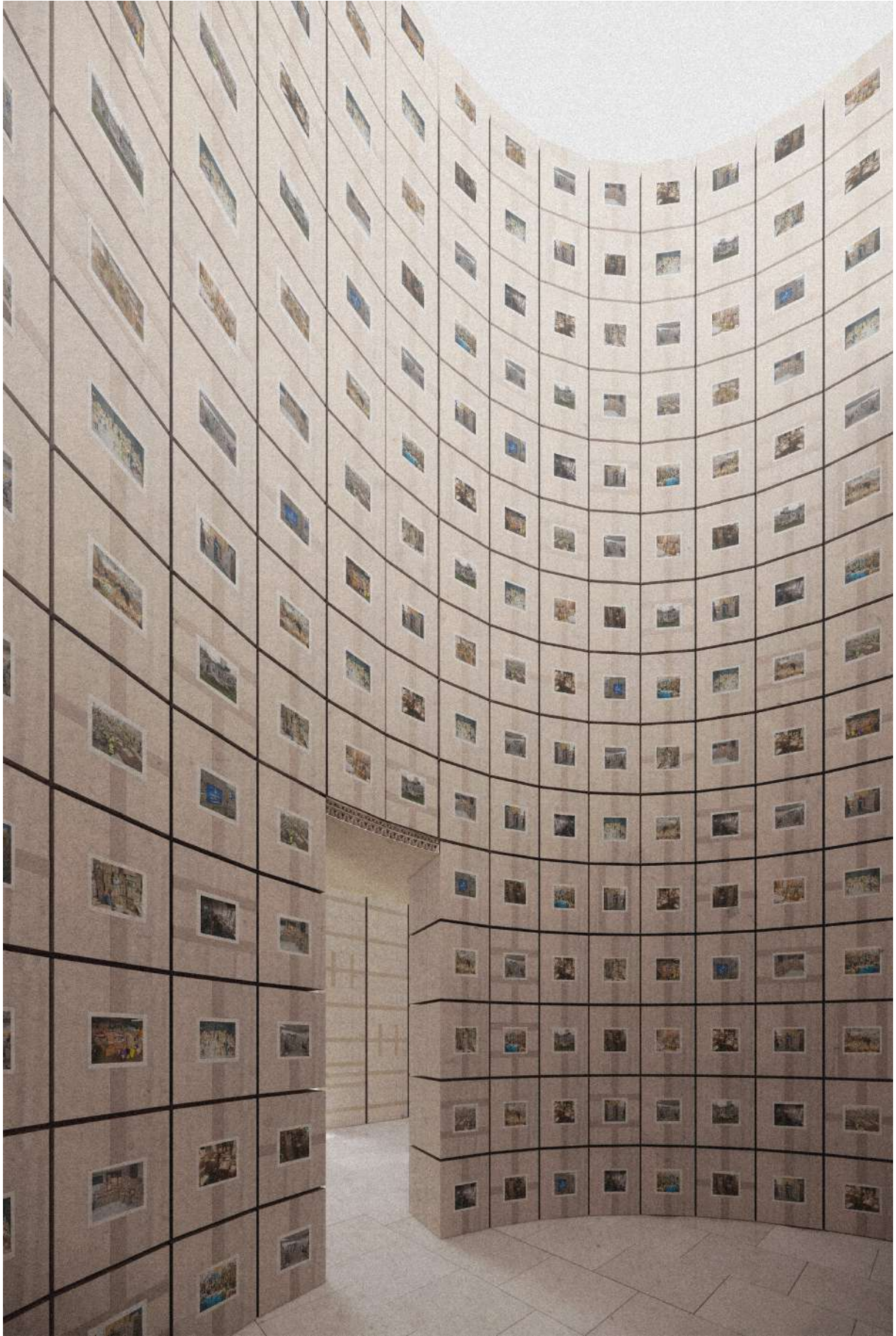
W kwestiach mieszkaniowych niezbędna będzie prezentacja odpowiednich danych dotyczących np. ilości mieszkań socjalnych, czy zjawiska luki czynszowej, porównanie z innymi krajami, w szczególności Unii Europejskiej oraz postawienie pytania o to, jak obecna sytuacja może zostać rozwiązana z korzyścią dla wszystkich zamieszkujących teren Polski. Szczególną uwagę należałoby zwrócić na rozbudowę sektora mieszkań dostępnych odnosząc się do analiz specjalistów oraz prezentując już istniejące na terenie Polski rozwiązania, które warto naśladować.

przekrój poprzeczny

Wchodząc do kolejnych pokoi widz dostrzega detale – kartonowe ściany naznaczone rozmaitymi śladami taśmy, napisami, naklejkami i logotypami tworzą osobliwą przestrzeń wywołującą skojarzenia z magazynem, miejscem tymczasowym, nie przeznaczonym do zamieszkania. Jednakże poruszając się po papierowym labiryncie natrafia na ślady świadczące o próbie oswojenia tej, wydawałoby się bezosobowej, przestrzeni. Wyraźnie zarysowane ściany odgradzają kolejne pomieszczenia tworząc przestrzenie prywatne, w których pojawiają się meble i przedmioty codziennego użytku. Specyficzny rodzaj napięcia między tymczasowością fizycznych granic wystawy, a trwałością, ponadczasowością i ciepłem elementów znajdujących się w ich między nimi towarzyszy odwiedzającemu przez cały czas zwiedzania.

Zwiedzanie kończy się w pomieszczeniu rotundy, gdzie widz może po raz kolejny podjąć refleksję na temat obejrzanej wystawy i zatrzymać się, by raz jeszcze obejrzeć prezentowane informacje i zdjęcia.

materializacja wystawy

Proponowana przez autorów koncepcja instalacji przestrzennej składa się z około 2500 połączonych ze sobą kartonowych pudeł, które tworzą ściany i redefiniują przestrzeń pawilonu. W celu zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności kartonowe ściany będą wsparte drewnianym lub stalowym stelażem niewidocznym z perspektywy odwiedzającego. Odpowiednio rozmieszczone przerwy w ścianach pozwolą na konserwację wszystkich elementów wystawy oraz dostęp do drzwi ewakuacyjnych, pomieszczeń technicznych i magazynowych.

W celu sprawdzenia stabilności, estetyki i funkcjonalności instalacji zespół autorski wykonał pierwszą iterację prototypu w skali rzeczywistej, który obejmuje fragment ściany do wysokości 120 cm wraz z wnęką, w której prezentowane będą domowe przedmioty codziennego użytku. Kartony o wymiarach 20x20x20cm oraz 20x20x30cm zostały połączone za pomocą plastikowych nitów zatrzaskowych oraz wsparte konstrukcją z tektury typu „plaster miodu”. Pozwoliło to na już na etapie koncepcji przetestować rozwiązania, które mogą być zastosowane w kolejnych etapach projektu.

Karton, z którego niemal w całości zbudowana jest instalacja, jest dostępnym i stosunkowo tanim materiałem, przyjaznym dla środowiska. Jego użycie daje wyraz realizacji idei zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza, że raz wykorzystane pudła można wykorzystać ponownie montując wystawę w innym miejscu lub przekazując je do wykorzystania w zbiorcach humanitarnych. Ponadto modularność i kompaktowość, wynikająca z możliwości składowania rozłożonych pudeł jako płaskich arkuszy, znacząco ułatwia ich transport nawet za pomocą niewielkiego samochodu transportowego.

III. streszczenie scenariusza

scenario's summary

Projektowana wystawa ma na celu zwrócenie uwagi na problem niedostępności mieszkań i wynikające z niego konsekwencje w postaci tymczasowości, niepewności, wymuszonej zmienności życia dotyczącej tysiące ludzi zamieszkujących terytorium Polski. Zwłaszcza w kontekście napływu milionów uchodźców z Ukrainy temat ten jest wyjątkowo ważny i aktualny z uwagi na jego ponadnarodowy, uniwersalny wydźwięk.

Punktem wyjścia do kreacji przestrzeni wewnątrz pawilonu jest forma kartonowego pudełka, którego znaczenie widz może odczytać na wielu płaszczyznach. Karton jest materiałem bardzo nietrwałym i podatnym na zniszczenia. Jego cechą charakterystyczną jest tymczasowość zastosowania i krótkotrwałość użycia. Jest przede wszystkim symbolem przeprowadzki, zmiany miejsca zamieszkania. W obliczu wydarzeń ostatnich miesięcy, nie sposób pominąć skojarzenie kartonowego pudła ze zbiórką pomocową. Bezprecedensowy akt solidarności wielu Polaków i Europejczyków z mieszkańcami Ukrainy w trakcie pierwszych, dramatycznych tygodni rosyjskiej inwazji na ten kraj pozwolił na uniknięcie kryzysu humanitarnego i pozwolił wielu ludziom na godny start w nowej rzeczywistości.

Proponowana wystawa stawia pytanie o to, czym zastąpić „tymczasowość”? Jakie rozwiązania mogą zmienić krótkoterminową pomoc w systemową zmianę, sprawiedliwą nie tylko dla uchodźców wybierających Polskę jako kraj docelowy, ale również wszystkich dotkniętych kryzysem mieszkaniowym? Wybór kartonowego pudełka jako budulca wystawy służy autorom do podkreślenia skali zaangażowania obywateli Polski w pomoc humanitarną, mając jednak świadomość jej krótkotrwałego efektu. Wystawa zwraca uwagę na to, że kryzys uchodźczy w połączeniu z trwającym od wielu lat kryzysem mieszkaniowym wymaga kompleksowych rozwiązań z dziedziny zarówno polityki społecznej, jak i architektury.

Z kartonów zbudowane zostanie wnętrze mieszkania – przetworzona, autorska forma mieszkania dwupokojowego, którego kartonowe ściany wyznaczają kolejne pokoje, takie jak salon, łazienka i sypialnia. Aranżacja wystawy w ten sposób służy stworzeniu paradoksu polegającego na zastosowaniu nietrwałego budulca do stworzenia przestrzeni kojarzonej materialnie z trwałością i niezmiennością (najczęstszym materiałem budowlanym w Polskim mieszkalnictwie wielorodzinnym są beton i ceramika).

Zwiedzanie rozpoczyna się i kończy w półokrągłym pomieszczeniu przypominającym rotundę, gdzie prezentowane są zdjęcia i teksty związane z poruszonym przez wystawę tematem. Przechodząc przez kolejne pokoje widz dostrzega detale – kartonowe ściany naznaczone różnymi śladami taśmy, napisami, naklejkami i logotypami tworzą osobliwą przestrzeń wywołującą skojarzenia z magazynem, miejscem tymczasowym, nie przeznaczonym do zamieszkania. Specyficzny rodzaj napięcia między tymczasowością fizycznych granic wystawy, a domowością i ciepłem elementów znajdujących się w między nimi towarzyszy odwiedzającemu przez cały czas zwiedzania i skłania do zadawania pytań o kondycję mieszkalnictwa w Polsce.

